

УДК 339.137.2:338.5:336.71

Котляревський О.В., аспірант, ДВНЗ «УАБС НБУ»

ВПЛИВ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА В БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ НА ЦІНОУТВОРЕННЯ В БАНКАХ

У статті досліджено рівень концентрації та конкуренції на ринку банківських послуг України, проведено розрахунок основних показників визначення конкурентної ситуації на ринку та визначено вплив рівня конкуренції у банківській системі на рівень ціна на банківській послуги. За результатами дослідження зроблено висновок про достатньо високий рівень конкуренції в банківській системі України, про неможливість одного конкретного банку впливати на ринок та встановлювати високі ціни та про орієнтацію українських комерційних банків на загальноринковий рівень цін в процесі ціноутворення на власні послуги.

Ключові слова: банк, ціноутворення, ціна банківських послуг, конкуренція на ринку банківських послуг, концентрація ринку, банківський продукт.

ВСТУП

Однією з головних умов ефективної та стабільної діяльності будь-якого комерційного банку є його прибутковість. Головним інструментом досягнення запланованого рівня прибутковості є цінова політика комерційного банку. Виважене ціноутворення на послуги комерційного банку, яке відповідає його оперативним та стратегічним цілям, є запорукою стабільного розвитку фінансової установи. Проте сьогодні, з ростом рівня конкуренції у вітчизняному банківському секторі, кожне цінове рішення менеджменту банку має враховувати конкурентну ситуації на ринку, потенційну реакцію інших учасників ринку. Таким чином, визначення рівня конкуренції та його моніторинг є на сьогодні важливим завданням кожного комерційного банку при прийнятті будь-яких управлінських рішень, а особливо при визначенні ціни на власні послуги.

Систематизація методів визначення рівня конкуренції та його впливу на рівень цін на банківські послуги широко представлені у роботах зарубіжних дослідників: Дж. Біккера, К. Хаафа [1], Н. Кетореллі [2], М. ван Левенштейна, С. Кок-Соренсена, Дж. Біккера та А. ван Ріхтеля [3]. Серед робіт присвячених дослідженню рівня конкуренції в банківській системі України, можна виділити праці М. Шпиги, Л. Кузнецової, Л. Жердецької [4, 7], І. Волошка, Л. Павленко [8], С. Козьменка [5].

Разом з тим, беручи до уваги здобутки зарубіжних та вітчизняних вчених щодо формування методології визначення рівня конкуренції в банківській системі та залежності рівня відсоткових ставок на ринку від розвитку конкуренції, слід наголосити, що у науковій літературі не достатньо дослідженим залишаються питання формалізації впливу рівня конкуренції на ринку банківських послуг України на процеси ціноутворення в комерційних банках.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є оцінка рівня конкуренції на вітчизняному банківському ринку та на основі отриманих даних визначити ступінь впливу рівня конкуренції на ціноутворення на послуги комерційних банків.

РЕЗУЛЬТАТИ

В ринкових умовах цінові рішення менеджменту комерційного банку мають враховувати рівень концентрації та конкуренції ринку, на якому він реалізовує власні послуги. Зазвичай, з метою визначення рівня конкуренції на ринку пропонують використовувати сукупність певних розрахункових індексів. Методологія дослідження рівня концентрації та конкуренції ринку банківських послуг детально описано в роботах Дж. Біккера, К. Хаафа [1] та Н. Кетореллі [2].

Найбільш розповсюдженими показниками, за допомогою яких можна дослідити рівень конкуренції на ринку банківських послуг України, є індекс концентрації, індекс Херфіндала-Хіршмана, індекс Холла-Тідемана та загальний індекс галузевої концентрації. Розрахунок даних показників базується на питомій вазі ринку, яку займає кожен з банків.

Для аналізу вітчизняного ринку банківських послуг індексом концентрації було визначено сукупну частку ринку банків першої групи за кредитами виданими фізичним та юридичним особам, депозитами залученими від населення та підприємств, обсягом комісійних операцій (рис. 1).

Як свідчать дані рис. 1, динаміка рівня концентрації ринку банківських послуг України є нестабільною. Так, після загального зростання рівня концентрації у 2009 р., 2010 р. відзначився майже таким же загальним зниженням. Таку динаміку можна пояснити тим, що 2009 р. відзначився кризовими явищами у вітчизняному банківському секторі, протистояти яким могли лише великі банки. Це і призвело до укріплення їхніх позицій на ринку. Проте вже 2010 р. відзначився певної позитивною динамікою, що дало змогу менш крупним банкам повернути собі втрачену частку ринку. В цілому можна зробити висновок про значну концентрацію вітчизняного ринку банківських послуг, оскільки на групу найбільших банків України припадає близько 70% від усіх кредитів, виданих банківською системою домогосподарствам та підприємствам, і майже 68% відповідних процентних доходів. Трохи меншою є частка залучених депозитів та наданих комісійних послуг — близько 68%.

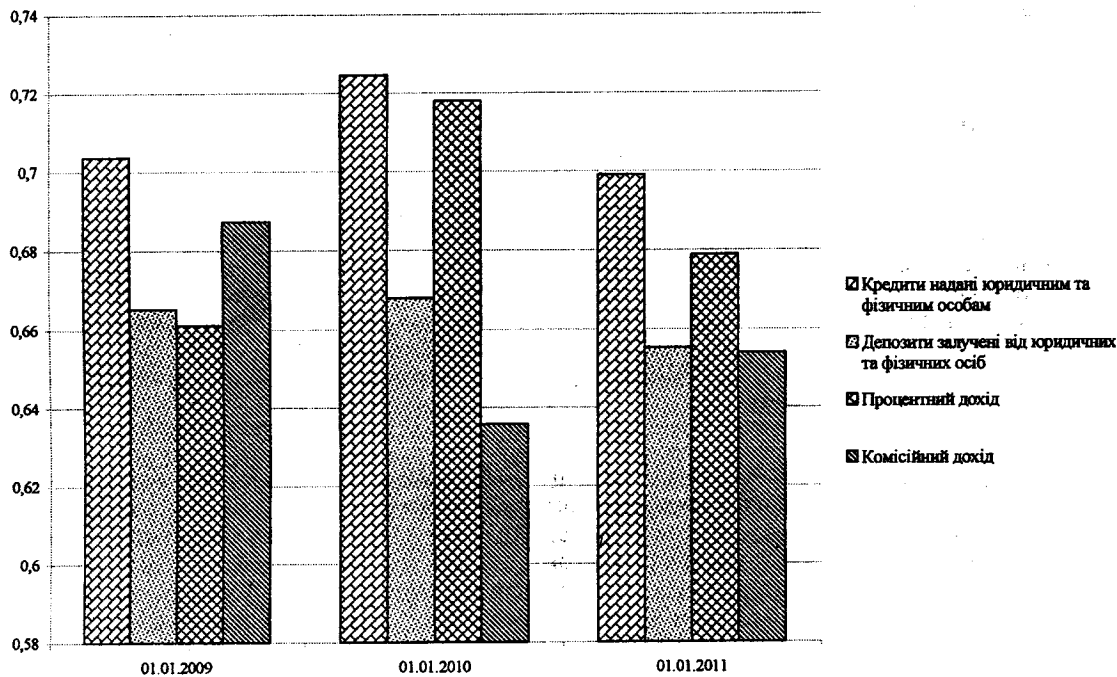

Рис. 1. Динаміка індексу концентрації банків першої групи за обсягами кредитів, депозитів та комісійних операцій за період 2009-2011 рр. (складено автором на основі [10])

Досить поширеним в дослідженнях зарубіжних вчених є індекс Херфіндаля-Хіршмана, який слугував основою для подальшого розроблення цілої низки індикаторів рівня конкуренції на ринку банківських послуг. Крім того, слід зазначити, що даний показник використовується в США наглядовими органами для регулювання рівня конкуренції на ринку банківських послуг, для прийняття антитрастових законів, для видачі дозволу на злиття чи поглинання банківських установ. Його також називають «індексом повної інформації», оскільки від охоплює усю сукупність банків, які діють на ринку.

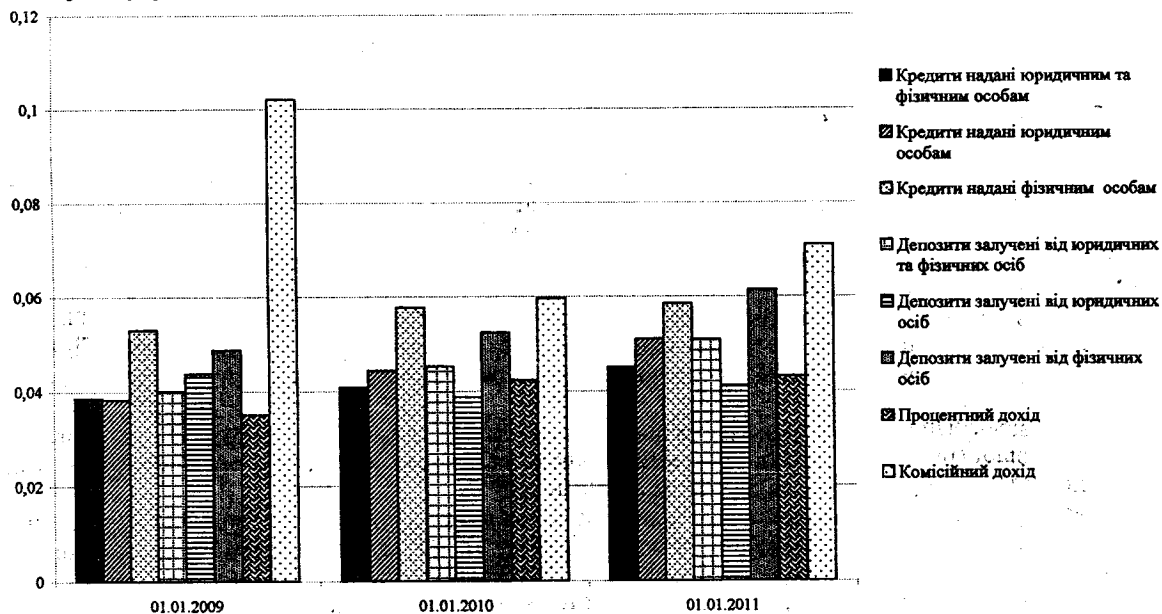

Рис. 2. Динаміка індексу Херфіндаля-Хіршмана за основними показниками ринку кредитних, депозитних та комісійних послуг України в 2008-2010 рр. (складено автором на основі [10])

Аналізуючи дані, наведені на рис. 2, можна зробити висновок про поступове та незначне зростання рівня концентрації на ринку банківських послуг України. В цілому дана динаміка свідчить про незначний рівень концентрації. Так, наприклад, в США індекс Херфіндаля-Хіршмана вважається задовільним, якщо даний показник знаходиться на рівні 0,18-0,20. Отож, індекс Херфіндаля-Хіршмана вказує на те, що жоден з банків, які

функціонують в Україні, не має визначального впливу на ринок, а отже і на ціноутворення на послуги вітчизняних комерційних банків.

Значення індексу Холла-Тідемана для вітчизняного банківського сектору коливається в межах 0,02-0,03, що вказує на незначну концентрацію

ринку банківських кредитних, депозитних та комісійних послуг (табл. 1).

На основі рис. 3 можна зробити висновок, що вплив домінуючого банку на вітчизняний ринок банківських послуг в цілому та на ціноутворення на банківські послуги зокрема є незначним. В даному випадку під домінуючим банком мається на увазі АБ «Приватбанк», частка якого на ринку кредитів в реальний сектор економіки склала 13,5%, а на ринку депозитів — 17,1%. Таким чином, можна зробити висновок про високий рівень конкуренції на ських послуг у 2008-2010 рр. (складено автором на основі [10])

Динаміка індексу Холла-Тідемана для вітчизняного ринку банківських послуг протягом 2008-2010 рр. (складено автором на основі [10]).

Таблиця 1

Показник, за яким розрахований індекс	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011
Кредити надані юридичним та фізичним особам	0,0269	0,0276	0,0281
Кредити надані юридичним особам	0,0258	0,0267	0,0279
Кредити надані фізичним особам	0,0288	0,0303	0,0292
Депозити залучені від юридичних та фізичних осіб	0,0232	0,0237	0,0244
Депозити залучені від юридичних осіб	0,0230	0,0211	0,0216
Депозити залучені від фізичних осіб	0,0235	0,0257	0,0264
Процентний дохід	0,0230	0,0264	0,0266
Комісійний дохід	0,0254	0,0223	0,0237

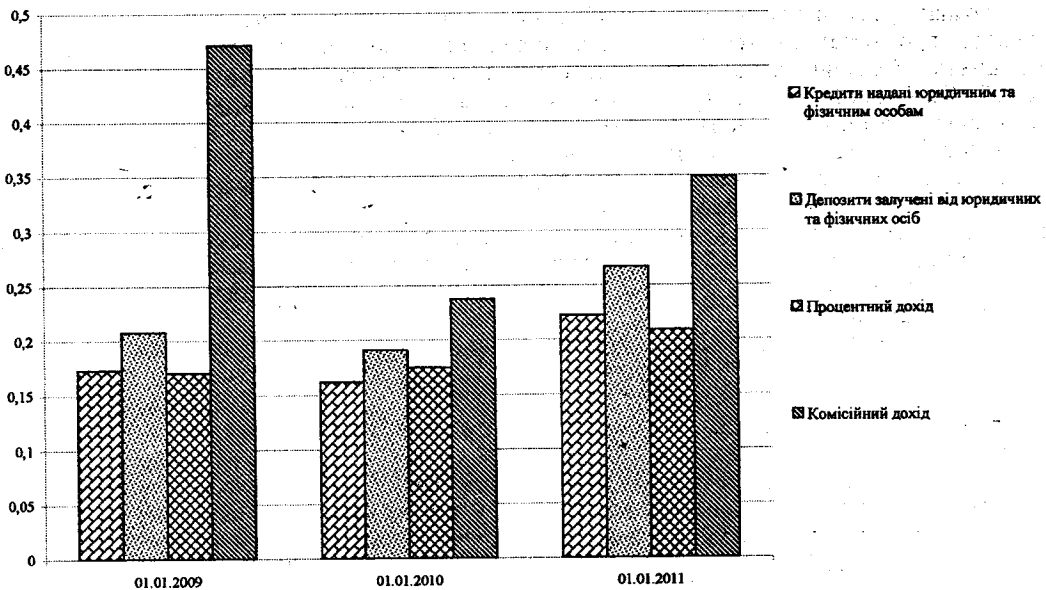

Рис. 3. Динаміка загального показника галузевої концентрації вітчизняного ринку банківських послуг у 2008-2010 рр. (складено автором на основі [10])

ринку банківських послуг та відсутність на ринку лідера, який самотужки може визначати динаміку цін на банківські послуги.

Таким чином, на основі прорахованих показників концентрації та конкуренції на ринку банківських послуг України можна зробити висновок про в цілому високий рівень конкуренції учасників ринку. Жоден з банків не має визначального впливу на конкурентне середовище та ціноутворення, хоча все ж слід зазначити, що понад 70% ринку належить 17 найбільшим банкам, що складає менше 10% від кількості усіх банків.

Як відомо, рівень конкуренції на ринку безпосередньо впливає на рівень цін. Банківський сектор не є виключенням. При ціноутворенні на банківські продукти в Україні рівень цін конкурентів є одним з визначальних чинників прийняття остаточного рішення. Ціна є особливим і часто головним інструментом у конкурентній боротьбі, і зазвичай нарощення такої боротьби, намагання учасників ринку банківських послуг наростити власну ринкову частку супроводжується поступовим зниженням рівня банківських відсотків. В Україні на сьогоднішній день високий рівень конкуренції визначає ціни на банківські послуги на мінімальному рівні, який мусить покривати банківські витрати та ризики та утримувати власні ціни банків на рівні з цінами конкурентів, наслідком чого, до речі, став розвиток нецінових методів конкуренції. Так, Н. Маслак та О. Криклій [6, с.21] стверджують, що на сьогодні методи нецінової конкуренції набувають все більшого поширення серед вітчизняних банків, оскільки конкурувати за ціною стає все важче. Це якраз і пов'язано з суттєвою конкурентцією у вітчизняній банківській системі, яка примушує комерційні банки орієнтуватися на ринкові відсоткові ставки та відсоткові ставки конкурентів при ціноутворенні на власні послуги. За таких умов намагання встановити ціну на власні послуги, відмінну від цін конкурентів, швидше за все призведе або до втрати клієнтів, які перейдуть на обслуговування до інших банків з більш прийнятною ціною, або до збитковості власної діяльності та втрати банком будь якого сенсу реалізовувати такі послуги.

Рівень конкуренції є одним з визначальних факторів ціноутворення на послуги комерційних банків. Результати дослідження даного взаємозв'язку представлено в роботі М. ван Левенштейна, С. Кок-Соренсена,

Дж. Біккера та А. ван Ріхтеля[3]. В своєму дослідженні автори визначили, що ціна на кредити є більш низька за умови більш високої конкуренції на ринку банківських послуг, і відповідно, більш високих депозитних ставок. Для практичного обґрунтування даного твердження вчені дослідили рівень відсоткових ставок у країнах ЄС з урахуванням рівня конкуренції в банківських системах цих країн. Виявилось, що у країнах з більш високою конкуренцією в банківській системі рівень цін на послуги комерційних банків нижчий. В цілому це приводить до того, що за високої конкуренції банки мають мінімальну маржу.

Таким чином, на основі висновків про стан конкуренції на ринку банківських послуг та з урахуванням досліджень впливу рівня конкуренції на нього на процеси ціноутворення, можна зробити висновок, що жоден з вітчизняних банків не може встановлювати монополюючи високі ціни. Також можна стверджувати, що в середньому рівень цін на банківські депозити та кредити є обґрунтованим і не містить монопольних надприбутків, а в цілому орієнтований на середньоринковий рівень, макроекономічні індикатори, ринкову кон'юнктуру і т.д. Проте слід зазначити, що всі показники вказали на незначне загальне зростання рівня концентрації на вітчизняному ринку банківських послуг та відповідне зниження рівня конкуренції в 2010 р. За умови збереження такої динаміки її можливим наслідком може стати поступове зростання рівня цін на банківські послуги в наслідок зниження рівня конкуренції.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши рівень концентрації та конкуренції на ринку банківських послуг України можна зробити висновок про достатньо високий рівень конкуренції на даному ринку. Лідером ринку протягом останніх років залишається АБ Приватбанк, частка якого в різних сегментах коливається від 13 до 17%. Високий рівень конкуренції у банківській системі України та відсутність в ній банку, який самотужки може визначати рівень відсоткових ставок на ринку, призводить до твердження, що ціноутворення на послуги вітчизняних комерційних банків на сьогодні в більшій мірі орієнтується на загальноринковий рівень цін. Вплив значного рівня конкуренції українського ринку банківських послуг на їхню ринкову вартість на сьогодні проявляється у позбавленні можливості комерційних банків встановлювати монополюючи високі ціни та закладати у власні ціни маржу, вищу за середню ринкову. Відповідно кожен банк може коливати власні ціни по відношенню до ринкових лише у вузькому діапазоні, а отже обмежуються можливості використання цінкових інструментів конкуренції. Ціни на ринку визначаються стихійно під дією сил попиту і пропозиції і менеджмент банку не має можливості суттєво вплинути на даний процес.

Таким чином, маючи певні ринкові обмеження щодо встановлення цін на власні послуги, комерційні банки обмежені у можливості нарощення прибутковості власної діяльності, що вимагає пошуку нових шляхів нарощення рентабельності. Найбільш вірогідним способом виходу із даної ситуації є подальший розвиток процесів управління собівартістю банківських послуг, пошук шляхів мінімізації витрат, понесених банком при наданні послуги. Саме детальний аналіз процесів надання банківських послуг та визначення центрів відповідних витрат може дати можливість менеджменту комерційного банку наростити власні прибутки за умови визначеності цін ринком. На нашу думку, подальші дослідження в даному напрямку є актуальними, оскільки містять у собі практичну цінність для менеджменту комерційного банку в питаннях пошуку внутрішніх резервів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Bikker J.A. Measures of Competition and Concentration in the Banking Industry: a Review of the Literature / J.A. Bikker, K. Naaf. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.dnb.nl/en/binaries/Measures%20of%20Competition_tcm47-145799.pdf
2. Cetorelli N. Competitive Analysis in Banking: Appraisal of the methodologies / N. Cetorelli — [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.chicagofed.org/digital_assets/publications/economic_perspectives/1999/ep1Q99_1.pdf
3. Van Leuvensteijn M. Impact of bank competition on the interest rate pass-through in the euro area [Електронний ресурс] / M. Van Leuvensteijn, C. Kok-Sorensen, J.A. Bikker and A.A.R.J.M. van Rixtel — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ecb.int/events/pdf/conferences/mir/VanLeuvensteijnEtAl.pdf>
4. Жердецька Л.В. Вплив ринкової конкуренції на процеси ціноутворення в банківському секторі України / Л.В. Жердецька — [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2008_20/1/zherdec.pdf
5. Козьменко С.М. Процедура стратегічного управління конкурентоспроможністю банку [Текст] / С.М. Козьменко, Ф.І. Шпиг, А.О. Назаренко // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць / Дніпропетровський національний університет. — Дніпропетровськ, 2004. — Вип. 187. — С. 216-222.
6. Маслак Н.Г. Ціноутворення на банківські продукти [Текст]: монографія / Н.Г. Маслак, О.А. Криклій. — Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. — 121 с.
7. Кузнецова Л.В. Ціноутворення в банківській справі: підручник [Текст] / Л.В. Кузнецова, Л.В. Жердецька. — Одеса: Атлант, 2008. — 320 с.
8. Павленко Л.Д. Вплив конкуренції на ціноутворення в банку [Текст] / Л.Д. Павленко // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет. — Тернопіль. — 2010. — № 7. — С. 162-165.
9. Портер М.Е. Конкурентное преимущество: Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость; пер. с англ. [Текст] / Майкл Е. Портер. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. — 715 с.
10. Дані фінансової звітності банків України за 2008-2010 рр. // Офіційний сайт НБУ. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

Стаття надійшла до редакції 10 червня 2011 року